

به نام خدا

اظهار نظر کارشناسی درباره:
«لایحه قضازدایی و حذف برخی عناوین مجرمانه از قوانین»

رامین مالک

مشخصات لایحه

دوره دوازدهم - سال اول

شماره ثبت:

۱۱۴

گروه حقوق جزا

مشخصات گزارش

نوع گزارش:

- طرح / لایحه
 راهبردی
 نظارتی
 پیش‌نویس قانونی

شماره مسلسل:

۲۴۰۲۰۶۰۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۱/۲۳

چکیده

نظام‌های عدالت کیفری با چالش‌هایی همچون افزایش حجم پرونده‌های ورودی، اطاله دادرسی و ناکارآمدی مجازات‌ها روبرو هستند که از امروزه از راهکارهای نوین سیاست جنایی همچون «جرم‌زدایی» و «قضازدایی» برای مقابله با این چالش‌ها بهره می‌برند. هدف اصلی این رویکرد، بهینه‌سازی عملکرد نظام کیفری و کاهش بار دستگاه قضائی است که در نظام حقوقی ایران نیز در برنامه چهارم توسعه، سیاست‌های کلی قضائی و سند تحول قضائی مورد توجه بوده است. لایحه «قضازدایی و حذف برخی عناوین مجرمانه از قوانین» با تمرکز بر جرم‌زدایی، در تلاش است تا عناوین مجرمانه کم اهمیت را به تخلف تبدیل کرده و رسیدگی به آن‌ها را در قالب سازوکارهای اداری پیگیری نماید. اجرای موفقیت آمیز این لایحه نیازمند رعایت الزاماتی همچون همخوانی با اسناد بالادستی، سازگاری با قانون اساسی، رعایت اصول دادرسی، ملاحظات فقهی و شرعی، تقویت نهادهای جایگزین، تمرکز بر موضوعات پرتکرار، اقناع افکار عمومی و پایش مستمر حیاتی است.

۱. مقدمه

امروزه، نظام‌های حقوقی و کیفری در سراسر جهان، با چالش‌های متنوعی از جمله افزایش جرایم، افزایش حجم پرونده‌ها، اطاله دادرسی، و ناکارآمدی و عدم بازدارندگی برخی مجازات‌ها روبرو هستند؛ از جمله راهکارهایی که برای حل این چالش‌ها مطرح می‌شود، «جرم‌زدایی» و «قضازدایی» است که از راهکارهای نوین سیاست جنایی محسوب می‌شوند. هدف از این رویکردها، بهینه‌سازی عملکرد نظام کیفری، کاهش بار دستگاه قضائی و حل و فصل واقعی اختلافات است. با این حال، اجرای موفقیت آمیز آنها، نیازمند یک برنامه‌ریزی دقیق، بررسی همه جانبه آثار و پیامدها و ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای اجرای کارآمد است. باید توجه داشت که این راهکارها، راه‌حل‌های جادویی نیستند بلکه سیاست‌های پیچیده‌ای هستند که باید با احتیاط و مبتنی بر شرایط جامعه و نظام حقوقی

کشور پیاده‌سازی شوند، از همین رو، انتخاب درست بین حفظ وصف مجرمانه و یا جرم‌زدایی و قضازدایی از یک رفتار، مستلزم این است که هزینه‌ها و فواید هر کدام به درستی مورد بررسی قرار گیرند. «**جرم‌زدایی**»^۱ به فرآیندی گفته می‌شود طی آن، یک رفتار که قبلاً در قانون به عنوان «جرم» شناخته شده و مستوجب مجازات است، وصف مجرمانه خود را از دست می‌دهد. جرم‌زدایی، لزوماً به معنای قانونی شدن یا مجاز شمردن کامل یک رفتار نیست، ولی تلاش می‌شود که از طریق سازوکارهای غیر کیفری، همچون جریمه‌های نقدی، نسبت به واکنش به آن رفتار اقدام می‌شود. «**قضازدایی**»^۲ عبارت از کاهش مداخله قضایی در رسیدگی و حل و فصل دعاوی و جرایم است. در این روش، تلاش بر این است که اختلافات و جرائم خرد، بدون نیاز به استفاده از فرآیندهای رسمی قضایی، از طریق راهکارهای شبه قضایی همچون رسیدگی اداری و مانند آن، حل و فصل شوند.

۲. سوابق و زمینه‌های قانونی

ریشه این مسئله در نظام کیفری کشور، برای اولین بار، به برنامه چهارم توسعه [۱] برمی‌گردد که در بند (الف) ماده (۱۳۰) قوه قضائیه مکلف شده بود تا لایحه «جرم‌زدایی از قوانین کیفری» را «به منظور جلوگیری از آثار سوء ناشی از جرم‌انگاری در مورد تخلفات کم‌اهمیت، کاهش هزینه‌های نظام عدالت کیفری و جلوگیری از گسترش بی‌رویه قلمرو حقوق جزا و تضييع حقوق و آزادیهای عمومی» را تهیه و به تصویب مراجع ذی‌صلاح برساند. در سال ۱۳۸۱ مبنی بر بند (۱۴) «سیاست‌های کلی قضایی» ابلاغی مقام معظم رهبری [۲]، قوه قضائیه می‌بایست نسبت به «بازنگری در قوانین در جهت کاهش عناوین جرایم و کاهش استفاده از مجازات زندان» اقدام می‌کرد. در سال ۱۳۸۸، در بند (۱۱) «سیاست کلی قضایی پنج ساله ابلاغ شده توسط مقام معظم رهبری» [۳] قوه قضائیه مکلف شده بود تا تدابیر لازم به منظور کاهش فرآیند دادرسی را اتخاذ نماید.

همچنین در «سند تحول قضایی» [۴] نیز در پاسخ به چالش «اطاله دادرسی»، راهبرد قضازدایی از دعاوی دارای موضوعات فاقد ماهیت قضایی مورد پیشنهاد بوده و از جمله طرح‌های پیشران قوه قضائیه تلقی گردیده است. البته یکی از راهکارهای ارائه شده به منظور «طراحی نظام قضایی و فرآیندهای دادرسی براساس مبانی اسلامی» استفاده از جرم‌زدایی و تبدیل برخی عناوین مجرمانه کم‌اهمیت به تخلفات است.

۳. الزامات تحقق سیاست‌های مبتنی بر قضازدایی

لایحه موجود هرچند با عنوان «**لایحه قضازدایی و حذف برخی عناوین مجرمانه از قوانین**» مطرح شده است ولی با تمرکز بر جرم‌زدایی و تبدیل عناوین مجرمانه به تخلف، تلاش کرده است تا از طرح این موضوعات در قوه قضائیه و به تبع آن ایجاد مشکلات مذکور، نسبت به رسیدگی اداری به این رفتارها اقدام نماید. هرچند کلیت این لایحه با اهداف ذکر شده، مطابق است لکن انجام دقیق و کارآمد آن نیازمند رعایت الزاماتی است که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

همخوانی با قوانین بالادستی و سیاست‌های کلی نظام

در تصویب این لایحه، باید اهداف مشخص شده در اسناد بالادستی همچون سیاست‌های کلی نظام در عرصه قضایی و قانون‌گذاری و سند تحول مورد توجه باشد.

1. Decriminalization

2. Dejudicialization

سازگاری با قانون اساسی

هرگونه جرم‌زدایی و قضازدایی، باید مبتنی بر اصول قانون اساسی [۵] به‌ویژه اصل قانونی بودن جرم و مجازات‌ها (اصل سی و ششم)، وظایف قوه قضائیه (اصل پنجاه و ششم) و اصل تفکیک قوا باشد.

لزوم رعایت اصول دادرسی در نظام رسیدگی به تخلفات

با توجه به اینکه در این لایحه، دعاوی مطروحه از سازوکار قضائی خارج و در اختیار ساختارهای اداری قرار می‌گیرد، لازم است تا ضمن رعایت اصول دادرسی، حقوق طرفین نیز در این روش موردتوجه قرار گیرد؛ گفتنی است که عدم رعایت این مسئله، پیگیری طرح‌های مشابه را نافرجام خواهد گذاشت.

تطابق با ملاحظات فقهی و شرعی

هرگونه جرم‌زدایی و قضازدایی، می‌بایست در عرصه تعزیرات و صرفاً در محدوده اختیارات حاکمیتی باشد.

تقویت نهادهای جایگزین

لازم به ذکر است که راهکارهای پیشنهادی جایگزین نیز باید به‌درستی تقویت شود تا باعث نشود که هرگونه جرم‌زدایی و قضازدایی، منجر به عدم رسیدگی و فاصله گرفتن از عدالت گردد.

پرداختن به موضوعات مبتلابه و پرونده‌های دارای آمار قابل توجه

با عنایت به اینکه، هدف از این رویکرد، کاهش حجم پرونده‌ها و اطلاع‌رسانی است، لازم است تا موضوعاتی در این راستا مورد توجه قرار گیرد که از کثرت و فراوانی بالایی برخوردار است و جرم‌زدایی و قضازدایی از آنها، در حجم پرونده‌های ورودی، اثر چشمگیری داشته باشد.

پرهیز از القای رویکرد تسامح در مواجهه با جرایم

در تصویب و اجرای این لایحه، باید دقت کرد که در نزد افکار عمومی، این تلقی ایجاد نگردد که رویکرد این لایحه، تساهل در برخورد با بزهکاران است؛ از همین رو، نیازمند اطلاع‌رسانی شفاف و اقناع افکار عمومی است.

پایش و ارزیابی مستمر

با توجه به اینکه این رویکردها، به‌منظور افزایش کارآمدی است، می‌بایست سازوکارهای نظارتی به‌گونه‌ای باشد که ارزیابی مستمر اثرات جرم‌زدایی و قضازدایی در نظام عدالت کیفری و امنیت عمومی، صورت بگیرد.

۴. جمع‌بندی

با عنایت به تأکیدات اسناد بالادستی در استفاده از رویکردهای قضازدایی و جرم‌زدایی و تلاش برای کاهش حجم پرونده‌های ورودی و اطلاع‌رسانی و مبتنی بر رعایت الزامات ذکر شده از جمله رعایت اصول دادرسی در نظام رسیدگی به تخلفات و پرداختن به موضوعات مبتلابه و پرونده‌های دارای آمار قابل توجه، تصویب کلیات این لایحه مورد پیشنهاد است.

منابع و مأخذ

- [۱] قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۳/۰۶/۱۱
- [۲] سیاست های کلی قضایی ابلاغی ۱۳۸۱/۰۷/۲۸
- [۳] سیاست های کلی قضایی پنج ساله ابلاغی ۱۳۸۸/۰۹/۰۲
- [۴] سند تحول و تعالی قوه قضائیه
- [۵] قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

گزیده سیاسی / مدیریتی (پیامک منتخب)

جرم‌زدایی و قضا‌زدایی دو رویکرد و سیاست مهم و مکمل به‌منظور نیل به عدالت کیفری کارآمد است که اجرای موفق آن‌ها نیازمند برنامه‌ریزی دقیق، فرهنگ‌سازی، ایجاد زیرساخت‌ها و رعایت الزاماتی همچون رعایت اصول دادرسی در نظام رسیدگی به تخلفات و پرداختن به موضوعات مبتلابه و پرونده‌های دارای آمار قابل توجه می‌باشد.